

Жива сила Холодного Яру

Владислав КИРЕЙ,
журналіст
(Черкаська обл.)

І вдарив посохом Андрій Первозваний...

58

У славнозвісній «Повісті минулих літ», як відомо, чимало місця приділено подорожі апостола Андрія Первозваного в гліб українських земель. Мандруючи від гирла Дніпра вгору по річці, він зупинився під горами на березі. Переночувавши, апостол глянув на гори й сказав учням, з якими мандрував: «Бачите ви гори ці? На горах цих засяє благодать Божа, буде місто велике і багато церков здвигне тут Бог». Святий Андрій піднявся на гори, помилувався ними та благословив їх. Саме тут пізнає й вирис Київ.

І хоч не всі вчені схильні вірити легенді, проте в народі ця подія здавна відображається як історичний факт. Аналізуючи ж літературні, етнографічні й інші джерела, багато науковців вважають, що не тільки в майбутньому стольному граді побував святий апостол. Він за період своєї мандрівки (а на неї відводять від 10 до 20 років) обходив чимало сучасних земель України. Відвідав, пишуть у своїй книзі «Головківка – серце Холодного Яру» Борис Кузик і Василь Білошапка, і нинішній Чигиринський район.

Як свідчить легенда, записана в Головківці, літо того року було надто спекотне, навіть річки поперешихали. Дійшовши до пагорба, з якого вже й Дніпро виднівся, мандрівники сіли відпочити та помилуватися цим райським куточком. Оскільки всіх мучила спрага, Андрій Первозваний вирішив напоїти людей. Ударив він посохом у землю і потекла з-під кручі жива вода. Пізніше став народ селитися поряд із джерелом. Помітили, що та вода хворим дуже допомагає – вони одужують, до життя повертаються. І назвали джерело «Живуном». Насправді ж, як розповідають сучасні краєзнавці, так назвав джерело вже в наші часи колишній голова місцевого колгоспу Марченко, котрий доклав значних зусиль, аби його зберегти. Чимало потрудилися, щоб облаштувати й облагородити місце, де буває багато людей, й місцеві жителі, священники, екологи, працівники лісового господарства. Збудували поряд капличку, східці до джерела, спорудили над ним дах.

Лікувальні властивості джерела були відомі від давніх часів. Козаки й гайдамаки також поважали цю цілющу воду, лікуючи нею бойові рани. Вона, до речі, ніколи не замерзає, містить, за твердженням науковців, до тридцяти корисних елементів, зокрема значну кількість срібла. І нині сюди щодня приїжджає багато людей – з близьких і далеких сіл та міст Черкащини, інших регіонів. А щоп'ятниці, о дев'ятій ранку, в каплиці й біля самого джерела відбувається молебень, освячення води, хрещення та причащення нею. Тут відправляють службу за зцілення хворих і взагалі – за здоров'я всіх людей. Вода з «Живуна» не псується, довго зберігається. Лікує від багатьох хвороб – як духовних, так і тілесних, особливо внутрішніх органів. Але джерело допомагає лише тим, хто прийшов до нього з вірою в Бога, з вірою в зцілення.

Чому Яр Холодний?

А сам легендарний Холодний Яр, де дзюркотить із багатьох джерел животворна вода, – унікальний природний об'єкт. Це, власне, ціла система ярів, ярків, балок, байраків, пагорбів, схилів, довгих і круглих провалів, урочищ. Яр тягнеться на 250 кілометрів у вигляді плоскогір'я, що піднімається над рівнем моря на 224 метри й суцільно поросло дрімучими лісами. Тут налічується близько півтори сотні джерел, струмочків, озерець, річок і безліч різновидів рослин – трав, квітів, дерев, більшість із яких занесені до «Червоної книги». На території Холодного Яру знайдено великі стародавні городища, оточені 60-кілометровим валом у вісім метрів заввишки і ровом глибиною в дев'ять метрів. Учені припускають, що на території Холодного Яру в доісторичні часи існувало найбільше в Європі античне прамісто з оборонними спорудами. Воно зберігає в собі безліч досі не розгаданих таємниць і занесене до переліку пам'яток всесвітнього значення. Цей край увійшов в історію гайдамацькою Коліївщиною XVIII століття під проводом запорізького козака Максима Залізняка та сотника Івана Гонти. Звідси бере свої витoki найбільше повстання проти польської шляхти, якому Тарас Шевченко присвятив славнозвісну поему «Гайдамаки».

Та й загалом цей край вважається таємничим і мало не містичним. Бувають біля «Живуна», я й сам не раз ловив

на собі чийсь невідступний погляд, що наче слідкує за кожним твоїм кроком. А біля невеликого озера, поряд із джерелом, відчуваєш первозданність природи. Сядеш на старезне повалене вітром дерево, задивишся на воду, котру наче підсвічує з глибини якесь дивне створіння, і здається, ось зараз з-за дерев з'являться древні мешканці реліктового лісового масиву, які населяли це загадкове місце тисячі років тому.

Одного разу зустрів я місцевого жителя, давно не голеного усміхненого дідуся. На вигляд йому можна було дати всі дев'яносто, а може, й більше років. Голову старого прикрашав капелюх зеленуватого, ніби яйця, кольору, у руках він тримав плетений кошик. Привітавшись, старожил присів поруч і розказав бувальщину, на які багатий цей унікальний край.

– Чому Яр Холодний, питаєш?

Він на хвилину замислюється, немов прислухаючись до незрозумілих мені звуків, які долинають з іншого кінця озера, й повагом розказує: «У сиву давнину саме сюди впало з неба величезне розпечене тіло. Було тут те саме пекло, про яке в Святому писанні сказано. А потім ніби зима настала, бо сонця за попелом не було видно. Може, вулкан прокинувся чи ще якась невідома сила. Так було багато місяців і років, аж поки трохи розвиднилось й потепліло».

Згадуючи цю розповідь дивного незнайомця, порившись у книжках, я справді знайшов підтвердження такої версії. Вчені називають навіть розмір метеорита, який, можливо, близько двох мільйонів років тому саме тут урізався в нашу Землю, – його діаметр міг бути близько 2,5 кілометра. Осколки розлетілися на сотні кілометрів. Прокинувся розташований у місці падіння вулкан. Грунт розжарився до 2,5 тисячі градусів. Хмари попелу, що піднялися, на багато місяців закрили сонце. Від наслідків такої ядерної зими планета в цьому місці оготвувалася декілька сотень тисячоліть. Сьогодні ж гігантську ум'ятину від космічного велетня називають Холодним Яром.

Є чимало інших історій, пов'язаних з назвою (їх можна почути від жителів Головківки та Мельників – сіл, розташованих у самій глибині урочища). Одна з них веде свій початок від часів татаро-монгольської навали. Тоді в лісовій гушавині

над річкою Сріблянкою сховалася від ворогів разом з дітьми Меланка Холодна. Пізніше в пошуках укриття до неї приєдналося ще чимало людей. Так виникло поселення, яке почали називати Холодне, а ліси довкола нього – Холодноярськими. Є й інше трактування цієї версії: ніби Меланка Холод (Холодна) жила з малими дітьми в крайній хатині під лісом, при дорозі, що вела до яру. Біженці, котрі намагалися сховатися в тутешніх густих лісах, зупинилися переночувати в її будинку, оскільки далі йти до лісу проти ночі боялися.

Є й набагато простіша версія виникнення назви «Холодний Яр», прив'язана до особливостей кліматичних умов заповідника. На цій території температура повітря завжди на декілька градусів нижча, ніж в окрузі. Тому під кронами густих дерев у глибоких балках і ярах довго не тоне сніг. Та й у найспекотніше літо тут завжди панує благодатна прохолода. В глибоких лісистих балках збирається холодне повітря, що має, на думку місцевих жителів, особливий характер. Вони стверджують, що Холодний Яр «холодив» спину воюючим. А для своїх героїв, хрещених шаблями й відмічених кулями, він завжди був теплим і рідним.

Були гіркими Мотронині сльози

Кожен куточок, кожна місцина тут – ціла історія, таємнича або не до кінця розгадана. Скажімо, Мотронинське городище – понад 200 гектарів земель, обгороджених потрійною системою оборонних валів. Навкруги цієї території – чимало скіфських поховань, курганів, дослідження яких щоразу виводять на відкриття чогось нового й незвіданого. Тут же залишилося чимало підземних ходів, печер, де жили ченці. Є навіть підземні церкви.

Розповідають, коли князь Ярослав ходив воювати, якимсь минаючи цей край, натрапив на гарну й мальовничу галявину. Місцина дуже сподобалася одному з його вірних воєвод – Мирославу. Ярослав подарував йому городище, а той тут спорудив фортецю. Одного разу до Києва підступали печеніги, воєвода разом із військом пішов обороняти рідну землю, а вдома залишив дружину Мотрону та невеликий загін для охорони фортеці. Коли розбили ворога під Києвом, воєвода вирушив додому. Але на підході до фортеці вирішив перевірити босездатність залишеного ним загону. Удавши з себе завойовників, військо підійшло під мури. Аж раптом ясно посипалися на них стріли, одна з яких поцілила в самого воєводу. Помер Мирослав на руках у згорьованої дружини. Згодом вона звеліла зруйнувати фортецю й побудувати на цьому місці монастир, а сама подалася в черницю...

– Про Холодний Яр можна розповідати дуже багато, – каже директор філії «Холодний Яр» Національного історико-культурного заповідника «Чигирин» Богдан Легоняк. – Це особливе місце з історичного, культурологічного та природного поглядів. Тут багато важливих історичних пам'яток, які відкрили нові сторінки в історії України, неперевершених краєвидів, цілющих джерел і рідкісних рослин. Мені приємно, що це місце зацікавило українців, більше того, іноземці також цікавляться цим краєм. Недарма сюди щороку з'їжджається понад 40 тисяч туристів. Прикро, що ми ще не навчилися сповна використовувати Холодний Яр. Адже подібних місць в Україні, де зібрано таку велику кількість пам'яток історії, природи та культури, місць, де відбувалися ті чи інші визначні історичні події, мало. Щоправда, черкаська молодь і молодь з інших регіонів країни проводить тут патріотичні ігри, в такий спосіб виявляючи інтерес до історії рідної землі. І це, безумовно, тішить.

Козацькому роду нема переводу

Є в Холодному Яру дуб-велетень, який назвали іменем Залізняка. Пам'ятає це дерево походить Ярослава Мудрого й татаро-монгольську навалу. Під його могутньою кроною ставали на раду зі своєю старшиною гетьмани Богдан Хмельницький і Петро Дорошенко. Збиралися повстанці на чолі з Северином Наливайком та Максимом Залізником. Саме тут давали вони клятву про те, що не пошкодують живота свого в боротьбі за рідну землю проти польської шляхти. Тут отамани Холодноярської республіки присягали віддати життя за самостійну Україну. Під цим дубом Тарас Шевченко слухав розповіді місцевих жителів про гайдамаків, а потім написав уже згадану поему «Гайдамаки» і вірш «Холодний Яр». Місцеві жителі твердо переконані: популярна народна пісня «Ой, чого ти, дубе, на яр похилився» оспівує саме їхнього тисячолітнього богатиря.

Учені ж довели, що дуб Залізняка має неймовірно потужну позитивну енергетику. Набагато сильніше, ніж інші представники зеленого царства. Приплив сил і бадьорості на весь день він дарує кожному, хто постоїть поряд лише кілька хвилин. Це засвідчив колись і народний художник України Данило Нарбут, розповівши журналістам про дивну метаморфозу, яка сталася з ним після «спілкування» з живим пам'ятником природи та історії. 80-річний художник раптом відчув себе здоровим і бадьорим. Натхненний побаченням і почутим в урочищі, митець після тривалої перерви почав знову творити, пригадуючи все, що запало йому в душу біля славного дерева. Художник зобразив на тлі велетенського

дуба величні постаті й історичні події Холодноярського краю й усієї України. Цю грандіозну роботу відзначено Шевченківською премією.

Час, на жаль, неблаганний. І сьогодні знаменитий дуб уже потребує уваги людей, лікування. Вчені працюють зокрема над клонуванням його потомства, аби молоді «дубочки Залізняка» посадили й в інших регіонах.

Згадуючи імена людей, пов'язаних із цим краєм, не можна обійти увагою такі видатні постаті, як колишні власники Головкивки – київський губернатор Іван Фундуклей і цукрозаводчик Микола Терещенко. У місцевому народному музеї, яким тут дбайливо опікуються, є цікаві документи та речі, що мають до них безпосередній стосунок. А головківська кераміка! В музеї, до речі, створеному коштом члена-кореспондента Російської академії наук, генерал-майора Бориса Кузика, котрий веде свій родовід з Холодного Яру, є цікава експозиція кераміки місцевих майстрів і зокрема неперевершені роботи уродженця Головкивки, заслуженого майстра народної творчості Якова Брюховецького. Про легендарного українського радянського військового діяча, командарма Івана Дубового, незаслужено репресованого, а потім розстріляного, та його племінника, партизанського командира років Великої Вітчизняної війни Петра Дубового, тут складають пісні.

До речі, про пісні, точніше, про відому «Раскинулось море широко...». Її автором також був виходець із цього краю – Федір Предтеча. Мав він козацьку вдачу, не терпів фальші, власну гідність захищав будь-якою ціною і, ясна річ, зазнав чимало поневірянь. Поштовхом до написання пісні стала подія в Червоному морі, коли на пароплаві «Одеса», де служив Федір у 1906 році, від втоми й задухи загинув кошегар Василь Гончаренко, його найкращий товариш, родом також із Черкащини. Федір Сидорович брав участь у першій і другій світових війнах, мав нагороди за хоробрість. Помер у Чигирині в 1975-му. Було йому понад 90 років. У Черкасах ніні проживає його син Віктор.

Багатох видатних людей, зокрема вчених, діячів культури, мистецтва та інших галузей діяльності дав світові Холодний Яр. Життя кожного – яскрава сторінка історії краю, багато з них ще чекають своїх відкривачів.

...Виходячи звивистою стежиною з наповненого пахощами квітів і різнотрав'я холодноярського лісу, зустрів кілька заквітчаних автомобілів. Із сусіднього села до «Живуна», з'ясувалося, приїхали по життєву енергетику молодята. Кажуть, міцна сім'я буде й здорові діти народяться, якщо побуваєш у цьому благословенному куточку...

Фото автора.